

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

O.A.Baxramova

Jizzax davlat pedagogika instituti talabasi

KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHNING O'ZIGA XOS USULLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf nutqini o'stirishning o'ziga xos usullari va undan foydalanish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Nutq, ta'lim, ifoda, talaffuz, fikr, og'zaki, yozma.

Ta'lim jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog'liq. Boshlang'ich ta'lim jarayoni davlatimizning ta'limtarbiya tizimida umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichidir. Uning asosiy maqsadi bolalarda elementar tarzdagi o'qish, yozish, hisoblash ko'nikmalarini hosil qilishdan, obyektiv olam haqidagi tasavvurlarini rivojlantirish hamda boshlang'ich ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun uni takomillashtirish va yangi yondashuvlar bilan boyitishdan iborat.

Boshlang'ich ta'limning ilk savodga o'rgatish davridanoq, o'quvchilar nutqini yangi so'zlar hisobiga boyitishga alohida e'tibor qaratiladi. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini me'yorlashda, adabiy tilning o'ziga xos xususiyatini belgilash, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda ohangdorlik, ya'ni ravon o'qishning amaliy ahamiyatini o'stirish, adabiy til me'yori va mezonlariga rioya qilish, o'qish metodlarini takomillashtirish yo'llarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur.

O'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.
2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida bo'lib, o'quvchi nutqi mazmunli bo'lishi uchun g'amxo'rlik qilish hisoblanadi.
3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmalari, gap, nutq almashinuvi yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti – nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. O'quvchilarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan o'z tajribasida foydalanish natijasida bolalarda ta'lim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda “tilni sezish” shakllanadi.

Nutq o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Darsda o'quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo'lib o'qish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og'zaki hikoya tuzdirish kabi ijobiy topshiriqlardan foydalanish kabi ishlar amalga oshiriladi.

Nutqni o'stirish bilan bolalarning tasavvur va tafakkur qilish faoliyatlari bog'liq holda uzviy rivojlantiriladi. Bolalarni faollikka o'rgatish uchun ma'nodosh so'zlarni topish o'yinlarini tashkil etish, bunday so'zlarni nutqda o'rinli qo'llashni, gap tuzishda esa so'zlar orasidagi bog'lanishga mos turli o'xshatishlar topish kabi ishlar doimiy ravishda o'tkaziladi. Rasmlarga yoki tasviriy vositalarga qarab gap tuzishni, gapda so'zlarning tartibga, ularning bir-biriga bog'lanishiga, so'zlar o'rnini almashtirib, gapni qayta tuzib o'qishda izchillikka rioya qilish mashqlarini o'tkazishga e'tibor beriladi.

Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqni yaratadi. Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi, til materiali bo'lmasa, fikrni ifodalab berib bo'lmaydi.

Nutq - insonga berilgan oliy ne'matlardan biri. Inson besh yoshga to'lgunga qadar umri davomida ishlatadigan so'zlarning 90 foizini o'rganib, so'zlay boshlaydi. Demak, shu yoshdan boshlab so'zlarni to'g'ri, chiroyli va aniq talaffuz qilish lozim.

Buning uchun bolaning dastlabki soʻzlarni talaffuz qila boshlashi bilan nutqiga ahamyat qaratib, tarbiyalab borish talab etiladi.

Bolalarda nutq madaniyatini tarbiyalash uchun ogʻzaki nutq namunalaridan foydalanish, ularga taqlid qilish, koʻproq yod olishga eʼtibor berish mashqlarini oʻtkazish tavsiya etiladi. Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarning yod olish qobiliyatlarini rivojlantirishda oʻquv dasturida berilgan sheʼr namunalarini yoddan aytishda ifodalikka, nutq odobiga rioya qilish, shoshilmay, yoqimli ovozda oʻqish talab etiladi. Yaʼniy ularda “Nutqiy kompetensiya” elementlarini rivojlantirishimiz kerak boʻladi, bular -tinglab tushunish, soʻzlash, oʻqish, yozish kabilardir.

Nutq kishining kimligini, psixologiyasini, madaniyatini, kayfiyatini belgilaydi. Shuning uchun chiroyli, odob bilan soʻzlasn barcha zamonlarda qadrlangan.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Oʻquvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli taʼlim olish qurolidir.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Bobonazarova B, Nitq sanʼati - T., OʻzDSI 2004 yil
2. Jumaniyozova R. Nutqiy mahorat (Notiq, nutq, mantiq) – T.: Adolat, 2005yil.
3. Saidov U. Nutq madaniyati va notiqlik sanʼati. – T.: Akademiya, 2007 yil
4. <http://www.ziyonet.uz>. - axborot ta'lim portal